

INDLEDNING

KIRKEBESKRIVELSERNES SYSTEM

Systemet og Fremgangsmaaden i nærværende Bind om Tisted Amt er i Hovedsagen de samme som i de tidligere udkomne, Præstø Amt og Sorø Amt, og nedenstaaende Vejledning giver derfor kun et kort Uddrag af den udførlige Redegørelse for Redaktionsprincipperne i det først udsendte Bind, Præstø Amt, hvortil Læserne iøvrigt henvises. Af nyt bringer »Tisted Amt« (S. 14) en alfabetisk Fortegnelse over de uundværlige tekniske Fagord, hvis korte Forklaringer særlig er beregnet for Læsere uden kunsthistoriske og bygningstekniske Forudsætninger, men sikkert ogsaa vil kunne være til Nytte for Fagmænd.

Bindet vil blive afsluttet med en kunsthistorisk Oversigt samt Kirke-, Person-, og Sagregister.

DE HISTORISKE INDLEDNINGER

De historiske Indledninger anfører saa vidt muligt, hvad der fra skrevne og trykte Kilder vides om Kirkebygningernes Grundlæggelse og ældre Historie samt om Ejerforhold til Patronatsretten og Kirketienden, der jævnlig kan være oplysende for Kirkens Historie (Restaureringer, Nyanskaffelser, Gaver). Tidspunktet for Kirkernes Overgang til Selveje iflg. Lov af 15. Maj 1903 er angivet paa Grundlag af Oplysninger fra Aalborg Stiftskassererkontor. Derimod medtages ikke Kirkernes Godshistorie, ligesom der heller ikke gøres Rede for den gejstlige Personalhistorie.

I samme Afsnit anføres eventuelle Oplysninger om Navnet paa den *Værnehelgen*, til hvem Kirken i den katolske Tid var indviet, samt *Helgennavne* knyttede til Sidealtre. *Hellige Kilder* i Kirkens umiddelbare Nærhed omtales, ligesom forsvundne *Kapeller* i Sognet nævnes her, medens Kirke- og Kapelruiner, hvorom der foreligger nøjere Oplysninger, behandles i særlige Afsnit. *Sagn* knyttede til Kirken refereres kort paa Grundlag af Oplysninger fra Dansk Folkemindesamling.

Af Kaldshistorien nævnes blot, om Sognet er eller har været *Anneks* til andre Sogne.

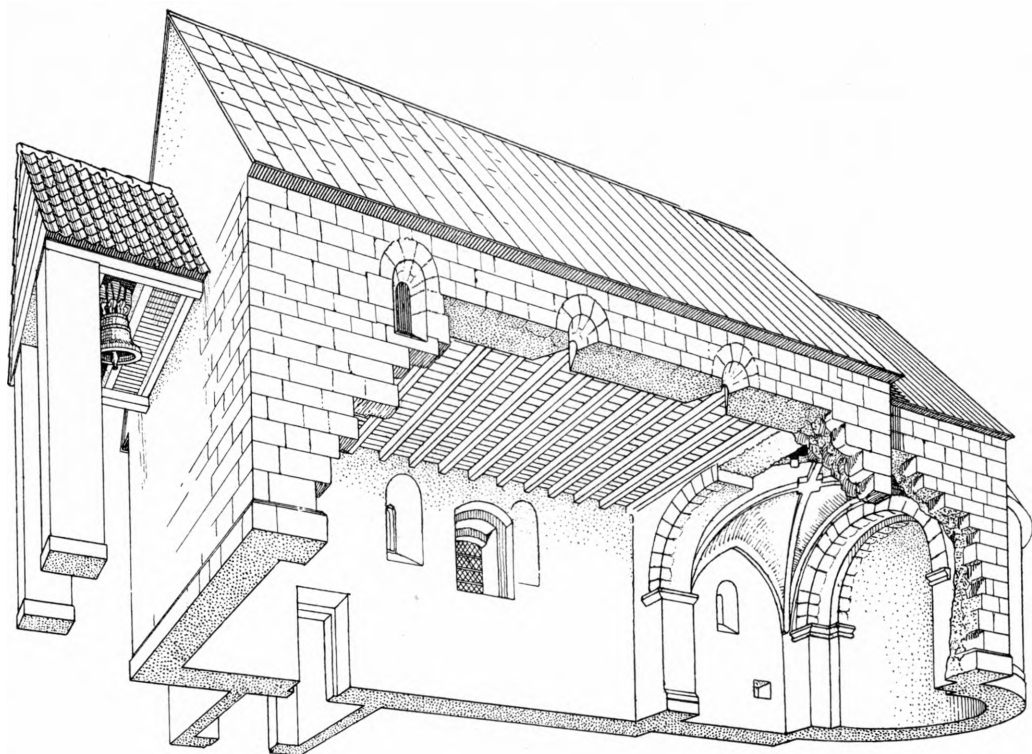

Fig. 1. Skematisk Fremstilling af en jysk Granitkvaderkirke. (Tegnet af C. G. Schultz 1940). Bygningen er tegnet i »Frøperspektiv«, saa at man faar Indtryk baade af Plan og Opstalt, og set fra Sydvest. Den bestaar af Apsis, Kor, Skib samt senere Tilbygninger, Vaabenhus mod Nord og muret Klokkestabel mod Vest. Sydturen er delvis tænkt borttaget. De tre Sydvinduer har rundbuede Monolitoverligger med »falske« Fuger, det vestlige Monolitsaalbænk. I Skibets Nordmur et aabent og et tilmuret romansk Vindue, samt et fladbuet, falsat fra gotisk Tid. Norddøren er retkantet med Fals til Dørfløjen. I Korets Nordmur en retkantet Gemmeniche. Den falsede Apsisbue har omløbende Kragbaand, Triumfbuen mellem Kor og Skib, Skraakantsokkel og omløbende Kragbaand. Koret dækkes af et sengotisk Krydshvælv med retkantede Ribber, der mødes i en kvadratisk, rudestillet Slutsten; paa Nordvæggen ses den spidsbuede Skjoldbue. Skibet har Bjælkeloft. Under Tagskægget ses Sugfjælen.

BYGNINGER

Først omtales Kirkernes Beliggenhed; deres Plads i Forhold til den nærmest omgivende Bebyggelse inden den store Udskiftning ses paa de efter hver Kirkebeskrivelse anbragte Landsbyplaner, der er kopierede af Frøken A. Bang efter de originale Kort i Matrikelarkivet. I Forbindelse med Beliggenheden nævnes Kirkelader, Herregaarde, Voldsteder og Oldtidshøje, hvis saadanne findes umiddelbart ved Kirken.

Kirkegaardenes gamle Grænser er med omtrentlig Nøjagtighed angivet paa Matrikelskortene. Kirkegaardsudvidelserne, der saa godt som udelukkende er fra de sidste Menneskealdre, nævnes kun i særlige Tilfælde, og der er ikke gjort Forsøg paa ad arkivalisk Vej at bestemme deres nøjagtige Aar.

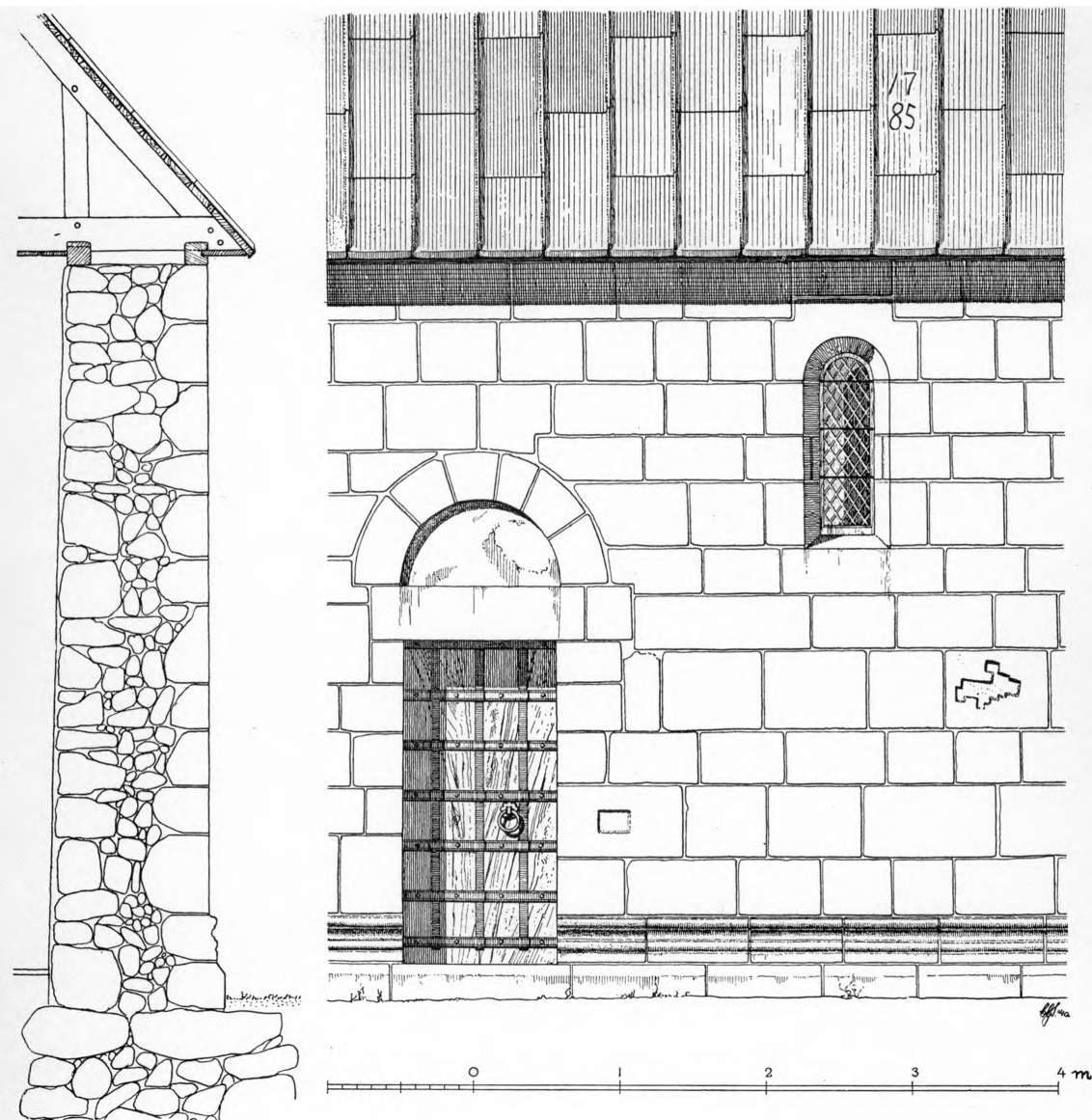

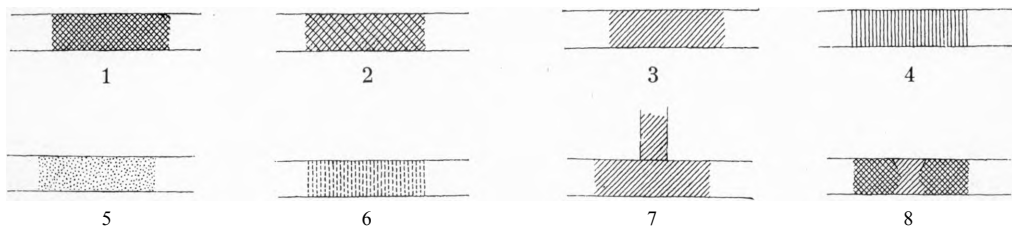
Fig. 2. Skematisk Snit og Opstalt af en romansk Kvadermur. 1:50. (Tegnet af C. G. Schultz 1940). *Snittet* fra neden: Syldsten og Kassemur med kvaderklædt Yderside; to Murremme — den højre med indnotet Sugfjæl — bærer Loftsbjælken, hvori Tagspær og Spærstiver er indtappet. *Opstalten* fra neden: Dobbeltsoffel (nederste Skifte skraakantet, øverste attisk profileret), Kvaderskifter med to Stenhuggerfelter. Den rektangede Dør, der bryder den profilerede Sokkel, er sat af hjørnehuggede Kvadersten med vandret Overligger, hvorover et glat Tympanonfelt med Buestik af Kilesten. Det rundbuede, smigede Vindue, der er uden særlig Saalbænk, har Monolitoverligger med Hjørnefals. I Døren en Dørføj af sengotisk Type, i Vinduet en indmuret Egeramme med blyindfattede Ruder, ligeledes sengotiske, fastholdt af tre Vindjern. Øverst Blytag med Blytækkeraarstal.

Til hver Bygningsbeskrivelse hører en *Grundplan* i Maalestok 1:300, hvor de forskellige Bygningsafsnit og Byggeperioder er skraveret efter et kronologisk System, der fremgaar af Signatur-Oversigten S. 11. Hvis intet andet er opgivet, vender Nord opad. Planerne er rene Bygningsplaner, og Inventar (ogsaa murede Altre) er i Reglen udeladt. Bjælkelofter og Tagværker er heller ikke medtaget, hvorimod Hvælvingernes Ribber og Buer er vist med punkterede Linjer. I Vinduerne er Glasset vist ved en Streg, Dørene er derimod behandlet som Aabninger, hvis enkelte Led er ført igennem som punkterede Linjer. Ommuringer er angivet ved ændret Skravering, senere tilmurede Aabninger ved Oprækning af Konturerne, forsaavidt disse kendes, ellers kun ved Veksler af Signaturerne; sidder to Aabninger — f. Eks. Dor og Vindue — over hinanden, saaledes at de skærer hinanden i Planen, er den øverste vist ved punkterede Linjer uden Skravering. I Bygningsdele med flere Stokværk er kun det nederste givet i Hovedplanen. Forsøgsvis er der paa de fleste af Bygningsplanerne i dette Bind indtegnet en Nordpil, der viser astronomisk Nord (uden Misvisning). Nordpilene paa de efter hver Landsbykirke anbragte Matrikelkort er saa unøjagtige og varierende, at de maa benyttes med stor Varsomhed.

Bygningsbeskrivelsernes Orden er Aldersfølgen, de ældste Dele først, de yngste sidst, og ogsaa Omdannelser — for saa vidt de er af større Omfang — er indføjet i deres historiske Rækkefølge; dog behandles Bygningsafsnit, der er genopført af oprindeligt Materiale og paa oprindelig Plads (f. Eks. Apsis, Kor) i Sammenhæng med de oprindelige. Indenfor de enkelte, jævngamle Bygningsdele gaar Beskrivelsen i Reglen fra Øst mod Vest, fra neden opefter, fra det Ydre til det Indre; Taarnets Underrum beskrives dog før Trappehuset og de øvre Stokværks Ydre; *Tagværkerne* nævnes sidst.

De *Maal*, der gives paa *romanske Murhøjder*, er kun omtrentlige, især da de øvre Skifter kan være ændrede eller fjernede, men Maalene bliver dog sikrere end de tilsvarende sjællandske, da de jyske, romanske Kirker næsten altid har Sokkel. *Munkestensmaal* gives kun ved særlig vigtige middelalderlige Bygningsværker; i Maal paa 5 eller 10 Skifters Højde er indbefattet et tilsvarende Antal Fuger. Ang. de vigtigste Skiftegangstyper og Enkeltheder som Vinduer, Døre, Hvælvinger, Gavle, Blændinger, Trappehuse etc., henvises til Fagordlisten og dens Illustrationer.

Af almene Træk, som *ikke* nævnes i Beskrivelserne, kan anføres: at Kirkegaardenes Kampestensdiger er tvesidige, d. v. s. frie paa begge Sider, hvorimod det omtales, naar den ene Side eller begge er jorddækkede; — at (den romanske) Syld under Kvaderkirker har vandret Overside; — at Kvaderkirkerne Vægge og Gavlenes Inderside er sat af raa Kampesten, medens indvendig Kvaderbeklædning, saaledes som det forekommer i nogle af de bedst udførte Kirker, altid nævnes; — at Korbuens Kvadre er rensede.

Kirkeplanernes Signaturer. 1. Romansk Tid, o. 1100—1250. 2. Tilføjelser fra romansk Tid. 3. Gotisk Tid, o. 1250—1550. 4. Renaissancetid, o. 1550—1650. 5. Efter 1650. 6. Tidsbestemmelse tvivlsom. 7. Er to sammenstødende Mure med ensartede Signaturer ikke samtidige, vises dette ved, at Murflugtlinjen af den ældre Mur er fortsat gennem Sammenstødet. 8. Kendes tilmurede Aabningers Form ikke nøjagtigt, angives dette ved, at Alderssignaturerne mødes uden Skillestreger.

KALKMALERIER

I Tilfælde, hvor en Kirke har Kalkmalerier fra forskellige Tider, skildres de i Aldersfølge.

I Sammenhæng med Kalkmalerier nævnes Glasmalerier.

INVENTAR

Rækkefølgen i Beskrivelserne er:

- Alterborde (med Helgengrave og Relikviegemmer), Sidealterborde (med do.),
Alterbordsforsider og -paneler, Alterklæder.
- Altartavler.
- Altersølv, herunder Berettelsestøj (Sygekalke m. m.).
- Alterstager og andet mindre Alterudstyr, saasom Alterbøger, Krucifikser,
Monstranser, Røgelsekar, Messehageler, Skriftetavler, Messeklokker etc.
- Alterskranker (Knæfaldsskranker).
- Helgenfaner.
- Døbefonte, Daabsfæde, -kander, Fontelaag, Fontehimle, Fontegitre.
- Korbuekrucifikser.
- Korgitre.
- Prædikestole.
- Stolestader, herunder Korstole, Skriftestole, Præstestole, Degnestole, Her-
skabsstole.
- Kister og Skabe, herunder Monstransskabe.
- Dørløje.
- Pulpiturer.
- Orgler.
- Pengeblokke, Pengebøsser, Pengetavler, Klingpunge.
- Salmenummer-Tavler, Præsterække-Tavler.
- Malerier, der ikke hører til andet Kirkeinventar eller Epitafier.
- Lysekroner, Lysearme.
- Kirkeskibe og andet ophængt.
- Taarnure (Solure nævnes i Bygningsbeskrivelserne).
- Klokker.

Inventar yngre end 1850 omtales kun ganske kort og i Reglen blot i de Tilfælde, hvor det erstatter ældre Genstande af lignende Art.

* Inventargenstande, der er kommet til Museer eller vides at være bevaret paa anden Maade udenfor Kirken selv, omtales efter ovennævnte Rækkefølge og betegnes med Stjerne * foran Stikordet.

† Inventargenstande, der er forsvundne, men hvorom Oplysninger haves, nævnes ligeledes paa deres Plads efter den angivne Rækkefølge og betegnes med † foran Stikordet.

Naar intet andet bemærkes, er ældre Træinventar altid af *Eg*, nyere, malet Træinventar fra 17—1800'erne som Regel af *Fyrretræ*-, Alterstager, Lysekroner, Klokker af »Malm« (for Klokkernes Vedkommende en Bronzelegering, Kobber og Tin, ellers sædvanlig en Messinglegering, mer eller mindre zinkholdig).

GRAVMINDER

Gravminderne deles i følgende Hovedgrupper:

Epitafier.

Gravsten.

Kister, herunder Kisteplader.

Sarkofager.

Kirkegaardsmonumenter.

Grave.

Runesten i eller ved Kirken (for saavidt som de ikke er Gravsten fra Middelalderen).

Indenfor de enkelte Grupper er Ordningsprincippet Aldersfølgen. Kendes Forfærdigelsesaaet, nævnes det allerførst; ellers maa Dødsaaet eller Typen blive bestemmende for Rækkefølgen.

Ved Maal paa Gravsten (og andet) angives Højden først, dernæst Bredden og til sidst, hvis den medtages, Tykkelsen; ved trapezformede Gravsten nævnes største og mindste Bredde, f. Eks. 97 x 63—45 cm.

INDSKRIFTER

Se Skrift S. 20. — Uforkortet gengives som Regel kun Indskrifter af historisk Indhold paa Kirkeinventar og Bygninger samt Gravskrifter ældre end 1550. Gengivelsen er her ord- og bogstavret, dog med vor Retskrivnings Adskillelse mellem *u* og *v* samt Anvendelse af store Begyndelsesbogstaver ved Navne.

Af yngre Gravskrifter gives kun et Udtog med alle positive Oplysninger om Personerne og deres Livsforhold samt om selve Mindesmærkets Tilblivelse. Ogsaa i Udtogene citeres Person- og Stednavne bogstavret, men latinske Navne sættes i Nominativ, og den danske Form vedføjes, for saa vidt den kan bestemmes.

Andre Indskrifter, poetiske, religiøse m. v. gengives kun, naar de skønnes at have særlig Interesse.

Til latinske Indskrifter vedføjes en dansk Oversættelse, der i vanskelige Tilfælde er kontrolleret af Professor, Dr. Franz Blatt.

Ved Gengivelse af Indskrifter anvendes følgende Tegn:

- [!] Udraabstegn efter urigtigt stavede Ord.
- () rund Parentes ved Opløsning af Forkortelser.
- [] skarp Parentes ved Rekonstruktion af manglende Ord eller Bogstaver.
- () kantet Parentes ved senere Tilføjelser til den oprindelige Indskrift.
- tomme, ikke udfyldte Pladser, især Dødsaar og Datoer.

Beskrivelser af Kirkerne og deres Indhold, Istandsættelser m. m., udførligere end det har kunnet gøres i Redaktionerne, derunder som Regel ogsaa fuldstændige Afskrifter af Indskrifter, er tilgængelige i Nationalmuseets Arkiv.